

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ СЛОВЕНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

(1918-1941)

Мальшина К. В.

Мальшина К.
ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ СЛОВЕНСЬКОГО
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ (1918–1941). –
К.: ІУАД НАНУ, 2018. – 552 с.

Історична доля балканських країн багато у чому нагадує перипетії державного розвитку на пострадянському просторі. Невдалі спроби державотворення у ХХ ст., об'єднання у спільних кордонах, що, на перший погляд, здавалися міцними й непорушними, а з часом виявилися штучними та крихкими, важке розлучення, яке супроводжувалося насиллям і ворожнечею між колишніми, здавалося б, «братніми» народами, – усе це перекликається з подіями, що й досі відбуваються на руїнах СРСР. Однак вітчизняні історичні дослідження зазвичай тримаються

осторононь від Балканського регіону, обмежуючись його загальними характеристиками як «порохової бочки Європи». Між тим, докладне вивчення проблем його розвитку у ХХ ст. може вказати нам як на помилки при вирішенні внутрішніх проблем України, так і на перспективні вектори зовнішньої політики.

У цьому контексті монографія К.В.Мальшиної дуже доречна, а актуальність дослідження не викликає жодних запитань. Проблеми державотворення Словенії в міжвоєнний період відомі кожному, хто цікавиться сучасною політичною ситуацією в Україні, а виклики, з якими зіткнулося словенське суспільства у процесі будівництва держави, у цілому тотожні тим процесам, що відбуваються зараз у нашій країні.

Праця складається з передмови, вступу, п'яти розділів, післямови, додатків і мап. У передмові авторка дає короткий огляд тогочасного становища Словенії серед країн Балканського регіону. Вступ містить коротку історичну довідку словенської історії досліджуваного періоду. Безумовним плюсом монографії стало проведення історичних паралелей із подіями на українських територіях, що закладає відповідне підґрунтя для компаративних студій. Визначивши мету дослідження, його хронологічні та географічні межі, К.В.Мальшина, на жаль, залишає читача без історіографічного аналізу заявленої проблематики. Також, на наш погляд, було б доцільним розмістити у книзі й більш докладний аналіз джерельної бази, не обмежуючись загальним оглядом і посиланнями. Натомість вступна частина містить виклад основних засад та чинників словенського державотворення, термінологічну базу дослідження, історичний огляд стану національно-визвольного руху на словенських землях у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Основна частина дослідження має класичну форму та побудована у хронологічній послідовності розвитку подій. Перший розділ – «“Серпнева” національна рада СХС в Люблянї: словенські національні органи влади у боротьбі словенців за самовизначення (серпень 1918 – січень 1919 рр.)» – присвячений автономістським зусиллям словенців після розпаду Австро-Угорщини в 1918 р. К.В.Мальшиній удалося висвітлити початок формування державних органів Словенії у процесі короткотривалого існування Держави Словенців, Хорватів і Сербів (ДСХС).

Показуючи динаміку створення законодавчих та виконавчих органів Словенії на тлі формування конфедеративної ДСХС, авторка поступово знайомить читачів з югославістськими тенденціями у словенському суспільстві. Швидкі темпи створення конфедерації та повна лояльність словенців до цього процесу свідчили про те, що ідеї окремої незалежної держави на той момент ще не знаходили належної підтримки ані серед словенського населення, ані в політичному середовищі.

Другий параграф розділу присвячено проблемі врегулювання кордонів Словенії, а точніше – спробам національного уряду країни об'єднати під своєю владою всі словенські території в умовах розпаду Австро-Угорщини. Для цього особливу увагу дослідниця приділяє процесу створення словенських збройних сил і намаганням силового й дипломатичного вирішення проблеми кордонів з Італією, Австрією та Угорщиною наприкінці 1918 р.

Невдачі країни на військово-дипломатичному поприщі не в останню чергу були зумовлені проблемою міжнародного визнання та внутрішньої стабілізації новоствореної ДСХС. Спроби вирішення цієї проблеми розглядаються у третьому параграфі розділу, в якому висвітлюються запеклі дискусії щодо державного устрою на тлі активних воєнних дій Італії та окупації частини словенських територій. В умовах «цейтноту» та під тиском країн Антанти відбулося проголошення нової монархічної держави – Королівства Сербів, Хорватів і Словенців (КСХС) на чолі з сербською династією Карагеоргієвичів.

Наслідки цієї події для Словенії авторка розглядає у четвертому параграфі першого розділу. Зокрема докладно аналізуються позиції основних політичних партій країни щодо ситуації, яка склалася, та вплив нової внутрішньополітичної обстановки на державотворчі процеси у Словенії. Так, К.В.Мальшина фіксує погіршення становища клерикальних сил, представлених Сербською народною партією (СНП), яка орієнтувалася на республіканські ідеали та ідеологію «словенства».

Другий розділ – «Робота словенського Провінційного уряду на внутрішніх та зовнішніх теренах (грудень 1918 р. – червень 1921 р.)» – присвячено діяльності словенських урядових установ у нових умовах. Фактично це означало втрату більшої частини їхніх повноважень і посилення залежності Словенії від центрального уряду в Белграді, де головну роль відігравали серби. Причиною значної втрати повноважень стали внутрішні конфлікти у словенському політичному середовищі. СНП в уряді Словенії змінили ліберали, які були зацікавлені у зменшенні ступеня автономії країни у складі КСХС.

У другому параграфі цього розділу аналізуються марні спроби уряду вирішити зовнішньополітичні завдання в умовах зменшення повноважень.

Із підпорядкуванням словенських військових частин армійському командуванню КСХС Любляна втратила один із найважливіших важелів впливу на ситуацію. На Паризькій мирній конференції недосвідченим словенським дипломатам, що входили до складу делегації КСХС, було надзвичайно важко відстоювати інтереси власної Батьківщини.

Третій параграф розділу присвячений остаточному встановленню кордонів між Королівством СХС та Австрією. Плебісцит на спірній території Каринтії завершився поразкою Словенії, оскільки більшість населення проголосувала за приєднання до Австрії. Авторка докладно аналізує причини цієї поразки, убачаючи їх у незрілості національної свідомості словенців, особливостях соціальної структури Каринтії, відсутності словенських збройних сил на спірній території та у заходах австрійської пропаганди, що зробили Відень більш привабливим за Белград в очах місцевого населення.

У третьому розділі – «Особливості розвитку словенського самоуправління у Королівстві СХС (1920–1929 рр.)» – розглядається еволюція ідеологічних поглядів словенської політичної еліти на тлі боротьби за самоуправління в межах КСХС. Перший параграф присвячено виборам до Конституанти та діяльності словенців у цьому органі в умовах намагань сербів перетворити спільну державу на «Велику Сербію». Далі авторка аналізує державотворчі ідеї у програмах словенських політичних партій. Фактично йдеться про боротьбу між ідеологіями «словенства», котру відстоювали клерикали з СНП, та «югославізмом», за який виступали ліберали. На основі широкого комплексу джерел та літератури К.В.Мальшина відображає хід передвиборчої боротьби, ключовим питанням котрої стала словенська автономія. У третьому параграфі розділу аналізується самоврядування словенських територій у період із 1927 по 1929 рр., функції та повноваження місцевих органів влади.

Четвертий розділ – «Стагнація словенського державотворчого процесу в умовах монархічної диктатури (січень 1929 – лютий 1935 рр.)» – авторка присвятила трансформації суспільно-політичних процесів у Словенії після 1929 р., коли спочатку встановлення диктатури Александра I, а потім і наслідки впливу «Великої депресії» поставили країну у принципово нові політико-економічні умови.

У першому параграфі розглядаються обставини перевороту, що стався у КСХС 6 січня 1929 р. та призивів до встановлення монархічної диктатури в державі. Насамперед аналізується вплив цієї події на партійно-політичне життя Словенії, у тому числі на зміну програмних положень основних політичних партій. Наступні два параграфи розділу К.В.Мальшина присвятила аналізу діяльності Банської ради Дравської бановини – чи не єдиного адміністративного органу, в якому зосередилося легальне політичне життя Словенії після перевороту 6 січня. Зокрема звертається увага на посилення націоналістичної риторики в раді та у країні, особливо зважаючи на негативні наслідки світової економічної кризи, що, разом із невдалою економічною політикою белградського уряду, серйозно погіршило життя всіх прошарків словенського суспільства. Усе це вилилося в активізацію боротьби за розширення повноважень Банської ради Дравської бановини й, фактично, визначило порядок денний під час муніципальних виборів 1933 р.

П'ятий розділ – «Автономістські намагання словенців у 1935–1941 рр.» – присвячений боротьбі словенців за автономію на тлі зовнішньополітичних подій, які розгорнулися в Європі у цей період – формування Осі та початок Другої світової війни. У п'яти параграфах розділу дослідниця послідовно розкриває особливості внутрішньополітичного життя Словенії в передвоєнні роки, доводячи виклад до німецько-італійської окупації Югославії, що ознаменувало закінчення легальної словенської державотворчої діяльності в міжвоєнний період.

У післямові К.В.Мальшина підбиває підсумки міжвоєнного словенського державотворення, підводячи читача до думки про поступове визрівання самостійницьких ідей у країні під впливом зовнішніх чинників та усвідомлення необхідності захисту власних територій від посягань сусідніх держав, перш за все Італії, Австрії, а згодом і Сербії. Міжвоєнний період можна вважати першим етапом словенського державотворення, який мав своє продовження вже в подіях розпаду Югославії наприкінці 1980 – на початку 1990-х рр.

На окрему позитивну оцінку також заслуговують подані в додатках перекладені авторкою ключові документи історії словенського державотворення міжвоєнного періоду. Таким чином, монографія К.В.Мальшиної постає послідовним дослідженням генези словенського державотворення в першій половині ХХ ст., що є, безумовно, цінним внеском у вітчизняні балканістичні студії.

Звісно, не обійшлося й без вад. Так, окрім висловлених вище зауважень, викликає сумнів використання авторкою терміна «відтворення» стосовно державотворчих процесів у Словенії (с.13, 58, 414 та ін.). Адже перша поява і зникнення словенської держави припадає на період раннього середньовіччя, після якого мала місце понад тисячолітня окупація словенських територій різними європейськими державами. Тож процеси державного будівництва в першій половині ХХ ст. навряд чи можна назвати «відтворенням» ранньофеодальної державності, тим більше, що сама дослідниця на с.17 указує, що «протягом 1100 років германського, "європейського", панування словенці втратили навіть пам'ять про свою ранньофеодальну державність, втратили свою феодальну аристократію, як хоронителя історичної пам'яті та провідника національно-політичної та національно-культурної традиції, на яку могла б спиратися словенська молода буржуазія у модерний час». Така велика цезура, на наш погляд, дає цілковиті підстави заперечувати спадкоємний зв'язок між ранньофеодальною державою та державотворчими процесами новітнього періоду.

Окрім цього, на нашу думку, наукова цінність монографії набагато зросла б, якби авторка більш чітко виокремила соціально-економічний базис політичних рухів у Словенії досліджуваного періоду, що дозволило б ґрунтовніше виявити причини поразки словенського державотворчого руху в міжвоєнні десятиліття.

Утім висловлені зауваження жодним чином не применшують наукову цінність дослідження К.В.Мальшиної, поява якого є помітною подією як для вузького кола українських балканістів, так і для широкого загалу вітчизняної історичної науки.

Михайло Станчев (Харків)